

Максим ЯКОВЛЄВ,
orcid.org/0000-0001-7774-3513
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин, керівник
Школи політичної аналітики
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
(Київ, Україна) yakovlevmv@ukma.edu.ua

МОВА, ПЕРЕКЛАД І МЕХАНІКА КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФЕРІВ: ПРИКЛАДИ ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті доводиться, що для розуміння механіки культурних трансферів в науковій царині політології та теорій міжнародних відносин мова відіграє важливу роль, особливо при відтворенні особливостей понятійно-категоріального апарату, які мають свою функціональну складову, але при цьому не завжди позбавлені емоційної (експресивної) компоненти. Завдяки цьому неможливо просто перекласти окремо взяті поняття з однієї мови на іншу, навіть у тому разі, коли йдеться про на перший погляд топоніми, що проілюстровано в статті на прикладі «Європи» як слово, яке неможливо механістично передати з одного мовно-культурного середовища до іншого, бо в контексті геополітики це вже не просто топонім, а поняття, значення якого може варіюватися залежно від контексту, як географічного, історичного чи цивілізаційно-культурного. У статті також показується, що для розуміння механіки культурних трансферів та їхніх результатів слід враховувати історичну трансформацію смислу поняття, зокрема зважаючи на те, що розмежування функціональної та експресивної компонентів задля осягнення об'єктивного значення часто є дуже ускладненим, або й практично неможливим, що ілюструє, зокрема, поняття «націоналізм», або, в історичній ретроспективі, «тоталітаризм» для італійських фашистів. Разом з тим, якщо допустити, що для ключових понять політології чи теорій міжнародних відносин можна виділити якесь об'єктивне значення, значуще для досліджуваних теорій, то слід, у першу чергу, аналізувати реальний слововжиток цього поняття – як у вихідному мовно-культурному середовищі, так і в тому, щодо якого здійснюється його трансфер. Якщо такий аналіз ще й дозволяє зрозуміти експресивну компоненту значення, при перенесенні його до іншого мовно-культурного середовища це значення можна нейтралізувати методом актуалізації: у статті наводиться приклад вживання «націоналізму» в теоріях міжнародних відносин у публікації науковця К.-Л. Седермана, для якого націоналізм має вочевидь негативні конотації та сприймається як причина етнічних конфліктів, воєн, «давньої ненависті» тощо. Відповідно, якщо таку позицію дослідника актуалізувати та чітко прописати приміткою до українського перекладу, емоційний градус тексту можна понизити і спростити сприйняття сутнісного викладу дослідженого матеріалу.

Ключові слова: перекладознавство, концептосфера політичної науки, концептологія, міждисциплінарні лінгвістично-політологічні дослідження, політична теорія, теорії міжнародних відносин, порівняльне мовознавство.

Maksym YAKOVLYEV,
orcid.org/0000-0001-7774-3513
Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of International Relations, Director
School for Policy Analysis
of the National University of Kyiv-Mohyla Academy
(Kyiv, Ukraine) yakovlevmv@ukma.edu.ua

LANGUAGE, TRANSLATION AND MACHANICS OF CULTURAL TRANSFERS: EXAMPLES FROM POLITICAL SCIENCES AND INTERNATIONAL RELATIONS

This article proves that language plays an important role in understanding the mechanics of cultural transfers, especially when these transfers take place within the realm of political science and international relations theories. Understanding of any theory requires a fundamental knowledge of its terms and concepts, which, in turn, have their functional dimension and, however, are not free from an emotional or expressive component. Complexity of concepts and their twofold nature (functional and emotional) make a simple “technical” translation of a given term from one language into another impossible. Even in seemingly obvious cases when we deal with geographical names – illustrated in this article with an example of “Europe”: it is almost impossible to transfer this word from one language and culture into another without additional explanation, because Europe can mean many different things, it can be a geographical,

historical or even civilizational-cultural concept. This article also shows that in order to understand the mechanics of cultural transfers and their results it is very important to account for the historical changes in the meaning of the concept. It should also be kept in mind that sometimes it is difficult to arrive at an objective meaning of a concept that is "stripped" of its emotional load. The illustrations provided for that in this article are "nationalism" and a historical example of what "totalitarianism" meant for the Italian fascists. If we, however, assume that some sort of objective meaning of concepts is possible when dealing with the key concepts of political theories and the theories of international relations, we have to look at the real use of those concepts – both in the original language and culture and, afterwards, in the culture and language into which it has been transferred. If such an analysis allows us to see the emotional load of the concepts, it can be neutralized by a simple actualization technique: this article gives an example of "nationalism" as it is used by K.-L. Cederman, for whom it has a clear negative meaning as a source of ethnic conflicts, wars and "ancient hatred". Should his publication be translated into Ukrainian, it would be important to warn the reader of Cederman's position, which, in turn, might "calm down" the readers and decrease their emotional prejudices towards the text and information analysed in it.

Key words: translation studies, concepts' sphere of political science, concepts' studies, interdisciplinary linguistic-political studies, political theory, international relations theories, comparative linguistics.

Постановка проблеми. Видається очевидним, що будь-яка сучасна наукова галузь є не лише міждисциплінарною, але й міжнародною в тому розумінні, що на формування її положень вплинула і взаємодія різних царин знання, і міжнародний обмін думками між науковцями з різних країн. Відповідно, наука за визначенням є інтернаціональним феноменом, в основі якого лежить інтелектуальний обмін, який виходить за межі окремих країн і, відповідно, національних культур. Усім також видається очевидним твердження про те, що навіть побіжне ознайомлення з положеннями будь-якої теорії, особливо в суспільних і гуманітарних науках, вимагає у першу чергу опанування основних термінів та понять, якими ця теорія оперує. Якщо сучасна наука за своєю природою і є інтернаціональною, все ж треба визнати, що її складові, основні положення, а також її терміни та поняття у процесі історичного розвитку розвивалися та «визрівали» на рівні окремих національних наукових традицій. У цьому контексті слід розуміти слово «окремиї» не в плані відрізаності, окремішності, а саме як окреслення мовного середовища, в якому навіть за умов поширення латини в минулому, англійською мови в сучасності, науковці працювали з опертям на свою рідну мову та мову країни, в якій вони жили й досліджували. З одного боку, в лінгвістиці в цілому та перекладознавчих студіях зокрема велика увага приділяється коректному утворенню змісту понять при перекладі наукової літератури. Протягом останнього десятиліття в Україні видається велика кількість перекладеної нехудожньої (нон-фікшн) літератури, ми вочевидь спостерігаємо феномен, коли кількість (у розумінні обсягів і потреб у перекладі) впливає на якість через підвищення вимог до перекладачів. З іншого боку, в галузі політичної теорії та теорій міжнародних відносин відчувається недостатня увага до більш глибокого дослідження процесів культурних

трансферів на рівні їхньої механіки під час своєрідного переходу положень цих теорій з одного мовно-культурного середовища до іншого.

Мета статті – виявити, в який спосіб мова і проблеми перекладу впливають на механіку культурних трансферів в контексті політичних теорій та теорій міжнародних відносин. Досягнення цієї мети передбачатиме, вочевидь вирішення таких завдань: 1) пояснення особливостей культурного трансферу на рівні його механіки; 2) наведення прикладів понять, категорій і концептів, які ілюструють мовно-перекладацькі нюанси відтворення положень окремих теорій чи впливають на їх формування.

Аналіз досліджень. Складнощі процесів трансферу понять і категорій було би помилкою зводити до проблематики *перекладу* з однієї мови на іншу. З одного боку, і так зрозуміло, що переклад не є синонімічним до трансферу, а тим більше – до технічного перенесення смислу іншими «словами», бо в принципі, з точки зору техніки, це було би можливо виключно у тому випадку, якби людські мови були суворими логіко-математичними системами з чітким набором категорій, яким абсолютно не притаманне, приміром, явище полісемії. Процес передачі значень, які несуть політичні поняття чи категорії конкретних теорій міжнародних відносин, можна і варто розглядати в контексті *механіки культурних трансферів*, яка, своєю чергою, має свої синхронний та діахронний виміри. Приміром, російський лінгвіст Д. Калугін пише про таку особливість цієї механіки: «царина, що запозичується, піддається селекції, а сам переніс здійснюється з серйозним запізненням, що в кінцевому результаті відображається у співвідносності (рос. соотнесенности) елементів, які були розведені у вихідній традиції» (Калугін, 2019: 233). З цієї цитати видно, що в контексті політичних теорій та теорій міжнародних відносин поняття і категорії в одних культурах можуть прийматися

і, відповідно, засвоюватися швидше, ніж в інших. Цікавим ілюстративним прикладом може бути феномен, англійською мовою (та у вигляді прямої кальки чи навіть транслітерації з англійської – в багатьох інших мовах) як *intergovernmentalism*, у російських наукових публікаціях, особливо присвячених процесам міжнародних відносин, тривалий час взагалі не передавалося у вигляді очевидно можливо форми «интерговерментализм», а замість цього, приміром, використовувалося словосполучення «межправительственный подход». Вочевидь, якщо досліджувати сам концепт інтерговерментализму, то у суспільствознавчих дисциплінах є низка різних підходів до теоретичного та практичного опрацювання концептів, що їх зробили Ф. Беренкеттер, Дж. Геррінг, Г. Гертц, К. Грін, Д. Коллієр, М. Ріхтер, Дж. Сарторі та ін. Також до цієї проблематики можна підійти на основі напрацювань українських дослідників, які займалися концептами з позицій мовознавства, серед яких І. Бехта, О. Воробйова, О. Мельничук, В. Іващенко, А. Приходько та ін. Утім, у розрізі статті ключовим є концепція *культурного трансферу*, яка розглядатиметься на основі матеріалів російського філолога Д. Калугіна, приклади трансферів ідеологій – на основі публікацій В. Єрмоленка, О. Павличко, І. Шевченка, з урахуванням позицій лінгвістичної семантики на основі праць О. Ахманової, Л. Васильєва, М. Степанова.

Виклад основного матеріалу. Видатна лінгвістка О. Ахманова у своїй книзі, присвяченій питанням загальної та російської лексикології, вже у першій частині «Про природу значення» починає з питання «Чи входить значення до складу мовної одиниці?» (так називається глава 1) і на наступних сторінках викладає *функціоналістську* та *експресіоністичну* позиції та спроби їх синтезувати (Ахманова, 1957: 9-19). Звісно, можна поділяти поширене уявлення (що, зокрема підкріплюється і стилістичними вимогами до відповідних текстів) про мову науки як «беземоційну» чи емоційно нейтральну, тобто таку, для якої значення криється саме у функції поняття чи категорії, про яку йдеться. Відповідно, постає питання про можливість *об'єктивного* змісту категоріально-понятійного апарату будь-якої суспільствознавчої науки.

Інший видатний російський лінгвіст Л. Васильєв, який займається лінгвістичною семантикою, дає цікаве визначення *об'єктивному змісту значення*: «це сукупність усіх знання про предмет, який визначається, притаманних усім носіям якої-небудь мови, які цілком чи частково реалізуються в процесі мовленнєво-мисленнєвої (рос.

речемышлительной) діяльності в якості «актуальних» (мовних) значень тими чи іншими «системними» (мовними) значеннями (Васильєв, 2009: 144). Цікавим у цьому визначенні є саме наголос на практичному слововжитку та відтворенні смислу носіями мови у процесі їхньої взаємодії. Цілком можливо, що така взаємодія дозволяє усунення емоційної компоненти та зосередження на функціональній, особливо, коли йдеться про наукову термінологію. Втім саме політична наука та теорії міжнародних відносин показують, що так відбувається далеко не завжди. Один з цікавих прикладів можемо знайти у В. Єрмоленка в його праці «Плинні ідеології», в розділі, присвяченому фашизму: «для італійського фашизму слово «тоталітарний» аж ніяк не містило в собі негативного змісту. Навпаки, воно було словом-надією... фашизм у це слово вірив, вбачаючи в «тоталітарному» і «тоталітарному» головний рецепт проти індивідуалістичної фрагментації модерної епохи» (Єрмоленко, 2018: 304). Коли політологи говорять про тоталітарні режими, надії на задоволеність життям серед населення цих країн, вочевидь, мало. Звісно, як і будь-який термін, «тоталітаризм» пройшов свій історичний шлях розвитку і втратив «позитивні фашистські» конотації, які мав за часів своєї появи. Разом з тим, це вказує на те, що поняття з часом можуть змінювати і свою емоційну компоненту, разом із функціональною: для італійських фашистів «тоталітарний» втілював надію, зараз цей прикметник виконує функцію позначника відсутності такої надії та вказує на високий ступіть репресивності режиму країни по відношенню до свого населення.

Окрім політичної науки, спробуємо подивитися на теорії міжнародних відносин і для прикладу візьмемо геополітику. На перший погляд може здатися, що коли мова йде про країни та їхню взаємодію, категоріально понятійний апарат стає однозначним і «суворішим». Проте, як не дивно, неоднозначними в плані семантичного поля значень при трансфері понять в різних теоріях, можуть бути досить очевидні, на перший погляд, географічні назви. Яскравий і близький для України приклад – Європа. Як пише один з дослідників трансформації «європейської ідеї» М. Геффернен у своїй книжці, присвяченій обрисам та геополітичному впорядкуванню Європи: «віра в Європу як *значуще* [тут і далі виділення курсивом – згідно з оригіналом, *МЯ*] історичне поняття (на противагу *безсенсовному* географічному поняттю) відображає широкий євроцентризм, котрий визначав, яким чином європейці розглядали моральну географію світу впродовж

кількох останніх століть» (Геффернен, 2011: 14). Ця цитата відображає аспект складної дискусії про Європу як про історичне та географічне поняття, тоді як, скажімо, для України та для низки країн Центрально-Східної Європи Європа може бути дуже значущим культурним поняттям і цивілізаційною категорією-еталоном. При цьому М. Геффернен також пише, що Європа як термін і концепт навіть у межах західної політичної традиції потребує нового осмислення: «теза стосовно нашої ідеї “роздумати” Європу, звільнити термін та ідею від інтелектуальних ланцюгів, що так жорстоко пов'язують їх з давнішими територіальними структурами, залишається в силі» (Геффернен, 2011: 398).

Окремою темою, яка заслуговує на детальний розгляд і яку тут торкнемося лише побіжно, стосується випадків, коли географічні поняття виступають як предмети своєрідних «мовних ігор» з політичних мотивів. Як приклад, що стосується не пострадянського простору (приміром, дискусія про етимологію назви нашої країни), а усталених демократій Заходу, можна навести таку кумедну історію: «безглузді спроби пов'язати слово “Британія” з іменем Брута – праправнука Енея, героя який утік із Трої і заснував Рим” або “неймовірно припущення, буцімто назва племені тріноватів, що жило на території сучасного Лондона, походить від слова *Troia-Novant*, тобто Нова Троя» (Джонсон, 2020: 43). Автором цих рядків є прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон, який не просто висміює такі казуси, що траплялися в історії його батьківщини, але й пояснює їхню причину: «я переконаний, що сама *ідея* Риму досі живе в колективному несвідомому західної цивілізації» (Джонсон, 2020: 45). Оскільки «ідея Риму» як значущої референтної категорії була і лишається важливою для західної цивілізації, виникала потреба навіть на мовному рівні підкреслити та «підтвердити» дотичність Британії до Риму. Відповідно, ми можемо з легкістю побачити аналогію в тому, як сучасна російська політична культура і геополітика багато в чому є наслідком і спадщиною того, що видатний український візантиніст І. Шевченко назвав «культурною візантинізацією» (Шевченко, 2014: 20–22). Відповідно, якщо говорити про механіку культурних трансферів, то тут можемо знайти аналогію: значення Риму для західної цивілізації можна порівняти зі значенням Візантії для, скажімо, Росії.

Також цікаво зауважити, що І. Шевченко, який пропрацював у провідних англійських університетах усе своє життя (Торонто, Гарвард), у своїх авторизованих перекладних публікаціях

українською мовою подає переклад термінів, які ми звикли бачити в іншій формі, як-от, наприклад, у такому пасажі: «якщо досліджувати взаємними Візантії з її сусідами в рамках реальної політики» (Шевченко, 2014: 83), де сучасні українські науковці вжили би *Realpolitik*, однак в усній мові, через часто низьку мовну компетентність, з англійським прононсом замість коректної німецької (чи подібної до німецької) вимови.

З іншого боку, також слід вказати на випадки, в яких українська наукова мова може позначитися і своєрідним консерватизмом – зокрема в узусі класифікаційних категорій. Наприклад, український дослідник міжнародних відносин Р. В. Вовк у своєму підручнику «Моделювання міжнародних відносин» у розділі, присвяченому міжнародній системі, виокремлює такі її характеристики: 1) поліцентризм, 2) складність, 3) глобальність (Вовк, 2012: 41). Поставимо питання таким чином: як зробити зворотний переклад цих характеристик, скажімо, англійською мовою? Вочевидь, із двома останніми проблем не буде, але от «поліцентризм» може дещо ускладнити справи, при тому, що в українській мові цей термін греко-латинського походження є цілком нормативним. Тут варто все ж звернути увагу на те, що переклад «пунктів-ознак» з підручника будь-чого є суттєво складнішою задачею, ніж переклад описового, теоретичного тексту, в якому найважливіше – передати та відтворити основну лінію аргументації чи обґрунтування, що дуже важливо при трансфері наукового знання з одного мовно-культурного середовища до іншого. Також слід пам'ятати про значення метафор для розвитку лексики, бо, як писав видатний лінгвіст Степанов: «метафора в різних її видах – одне з головних знарядь розвитку лексики» (Степанов, 1974: 23), однак це – тема для окремої наукової розвідки.

Тепер спробуємо подивитися дещо ширше на поняття, які є ключовими для політичних теорій і теорій міжнародних відносин. Видатна українська дослідниця С. Павличко в останній праці свого життя, присвяченій життю, художній та науковій творчості видатного українського сходознавця Агатангела Кримського, наводить цікаву інформацію з його листування з іншим, не менш видатним українським науковцем і громадським діячем Б. Грінченком, якому А. Кримський пояснює відмінність між поняттями «націонал і націоналіст». На його думку, людина, яка «признає вагу національності – той є націонал... а хто вважає за обов'язкову річ поклонитися всьому національному, поклонитися тільки через те, що воно – національне, той є націоналіст» (Павличко, 2016:

275–276). Якщо сьогодні дискусії точаться щодо різних поглядів на явище націоналізму, в якому панівним російським поглядом є сприйняття націоналізму виключно як негативного явища, в той час, як багато дослідників пишуть про історичну роль націоналізму, який дозволив сформуватися незалежним державам сучасності (особливо слов'янським країнам), то майже дві сотні років тому вже велися дискусії щодо позитивних та негативних конотацій цього поняття. Приміром, в теорії міжнародних відносин є ціла традиція розгляду націоналізму в контексті його ролі в міжетнічних конфліктах, що вказує на його негативне сприйняття. Промовистим прикладом є назви тематичних блоків розділу під назвою «Націоналізм та етнічність у міжнародних відносинах» Л.-Е. Седермана в «Handbook of International Relations», виданої 2013-го: «етнічність і внутрішні конфлікти», «давня ненависть» (англ. *ancient hatred*), «націоналізм і внутрішні конфлікти», «докази етнонаціональних громадянських воєн», «ірредентистські конфлікти» (Cederman, 2013: 534–545). Якщо говорити про механіку культурних трансферів, то чітка фіксація експресивної компоненти значення дозволить деякою мірою його нейтралізувати під час перенесення до іншого мовно-культурного середовища. Приміром, у цьому випадку можна зазначити, що для Л.-Е. Седермана «націоналізм» є загрозливим явищем, яке він використовує майже як синонім для позначення міжетнічних конфліктів та їхньої причини.

Історичний розвиток мовних деривацій слова слід враховувати під час розгляду різних теорій. Так, приміром, щодо питання про «національність» вже згаданий візантиніст І. Шевченко в одному зі своїх нарисів, присвячених формуванню національної свідомості українців «перед 1700 роком», писав про те, що на теренах сучасної України вже тоді сформувалася окрема мовно-культурна і, «в певному сенсі, політична спільнота на території України... За браком кращого терміну, називаємо цю окремішність «національною», хоча ми свідомі того, що, ужитий стосовно ранніх століть, цей термін звучить дещо анахронічно» (Шевченко, 2014: 225). Вочевидь, тут ми маємо справу з ситуацією, коли для розуміння процесів в історичній ретроспективі використовуються поняття, що появилися на позначення феноменів, притаманних наступним історичним епохам, які, однак, мають витоки в минулому.

Дещо інший погляд на самий феномен націоналізму в розрізі історії церкви викладає у своїх працях православний богослов Архімандрит

Кирило (Говорун), який, зокрема, у своїй книжці «Політичне православ'я» відносить націоналізм до «модерних ересей» (Говорун, 2019: 109) і при цьому пише, що «ймовірно, націоналізм є найпотужнішою і найтривалішою версією ідеології» (Говорун, 2019: 110). При цьому слід звернути увагу, що автор послідовно розглядає ідеологію як «секуляризовану теологію» бо, на його думку, «як ідеології, так і теології розвивають ідеї, які пояснюють видиму реальність і намагаються змінити її відповідно до невидимих паттернів» (Говорун, 2019: 25).

Оскільки оригінальна праця Архімандрита Кирила (Говоруна) видана англійською мовою, українське видання – переклад, над яким працював справді видатний перекладач О. Панич, а його примітки до перекладів справді є дуже цінними та інформативними. Зокрема у розділі, в якому К. Говорун викладає одну з двох теорій націоналізму, що «вбачає витоки національної ідентичності ще у ранніх цивілізаціях людства» (Говорун, 2019: 111), він наводить «визначення греків у Геродота», яке, на думку автора «можна вважати прототипом більшості національних ідентичностей модерної доби» (Говорун, 2019: 112). О. Панич пише, що в українському перекладі цитату наведено в перекладі з грецького оригіналу, оскільки «в англійському перекладі на місці τὸ Ἑλληνικόν (елліни, греки) стоїть «грецька нація» / the Greek nation/, що вже виглядає як істотна модернізація тексту Геродота – Прим. перекл.» (Говорун, 2019: 112). Відповідно, тут бачимо приклад особливої темпоральної механіки культурного трансферу: сучасна категорія *nation* англійської мови (яка, до речі, має ширше семантичне поле за *націю*, бо охоплює також і *державу*) накладається на минулі часи і дещо видозмінює значення початкового тексту.

Також дуже цінним є примітка О. Панича до тексту на самому початку вступу: «англійське «orthodoxu» має значення і «ортодоксія», і «православ'я»; автор книги системно використовує це неперекладне поєднання значень у своїх міркуваннях. В українському перекладі два варіанти перекладу використані залежно від контексту, але читачеві слід пам'ятати, що в міркуванні автора «ортодоксія» та «православ'я» є *єдиним словом*. – Прим. перекл.» (Говорун, 2019: 15). Без цього пояснення справді суттєво важче зрозуміти, що має на увазі К. Говорун, коли він пише про «домодерні форми політичних ортодоксій» (Говорун, 2019: 16) чи про «неортодоксальні ортодоксії» (Говорун, 2019: 17) чи «справжня християнська ортодоксія» (с.18).

Термінологія та поняття на ще глибшому мовному рівні можуть відображати особливості сприйняття складних процесів в межах однієї культури. Приміром, у своїй «Історії міжнародних відносин» німецький науковець Г. Кляйншмідт називає розділ: «*Revolutionierung des Weltbilds und die Globalisierung des Universalismus um 1500*», що можна перекласти як «революціонізація картини світу та глобалізація універсалізму на початку XVI ст.» (Kleinschmidt, 1998: 64-83). Якщо не звертати увагу на «революціонізацію», як на поняття, що не зовсім «милозвучне» і маловживане в українській мові (як термін), увагу привертає «картина світу», зокрема не в мовному контексті (оскільки мовні картини світу активно досліджуються українськими вченими), а саме в розрізі світових, геополітичних та глобалізаційних процесів. Також цікаво зауважити, як в німецькомовній науковій традиції учені, що займаються проблематикою міжнародних відносин, пишуть про витoki своєї дисципліни. Так німецький вчений Г. Крелль свою працю починає з «передумов», бо саме так він назвав першу частину, в якій спершу викладається розуміння політології як фаху, потім дається визначення і цій дисципліні, і «політичному» (*das Politische*) як такого, і вже після цього відбувається перехід до «передісторії» (*Vorgeschichte*) міжнародних відносин (Krell, 2009). У Києво-Могилянській академії кафедра міжнародних відносин утворилася внаслідок відокремлення від кафедри політології, з якої на новостворену кафедру перейшов основний склад викладачів. Натомість у багатьох інших університетах, які пропонують абітурієнтам спеціальність «міжнародні відносини», так само, як і в українських публікаціях та підручниках з теорій міжнародних відносин, політологія як «передісторія» міжнародних відносин або взагалі не згадується, або оминається чи не акцентується, а для Г. Крелля та німецької наукової традиції цей зв'язок є очевидним. Після пояснення передісторії міжнародних відносин, в цьому ж розділі автор пояснює «*Weltbilder und Weltordnung*» – «картини світу та світовий порядок». Варто зауважити, що ці поняття винесені в назву самого підручника і друга його частина, в якій пояснюється, що таке реалізм, лібералізм, інституціоналізм, марксизм, фемінізм, конструктивізм в теоріях міжнародних відносин та політико-психологічні теорії, що їх пояснюють, так і називається – «картини світу» (Krell, 2009: 263-419).

Відповідно, на цьому прикладі ми бачимо, наскільки концепт «картини світу» є важливим, у нерозривному зв'язку з феноменом політичного, для пояснення основних теорій міжнародних відносин у німецькомовній науковій традиції, що ілюструє підручник Г. Крелля, що станом на 2009 р. витримав чотири перевидання.

Висновки. Викладений матеріал і наведені приклади підтверджують важливу роль, яку відіграє мова в механіці культурних трансферів, особливо при відтворенні особливостей понятійно-категоріального апарату, які мають свою функціональну складову, але при цьому не завжди позбавлені емоційної (експресивної) компоненти. Навіть у випадках, коли йдеться про, на перший погляд, очевидні назви (приміром, географічні назви, як от «Європа»), механічна передача поняття з одного мовно-культурного середовища до іншого ускладнюється тим фактом, що саме це слово може бути географічним, історичним, цивілізаційно-культурним чи якимсь іншим поняттям. При дослідженні механіки культурних трансферів слід враховувати історичну трансформацію смислу поняття. Розмежування функціональної та експресивної компоненти значень задля досягнення об'єктивного значення часто є практично неможливим, але якщо й доводиться говорити про якесь наближення до об'єктивного значення поняття, значущого для досліджуваної теорії, то слід, у першу чергу, аналізувати вживання цього поняття в контексті мовлення. Якщо такий аналіз дозволяє зрозуміти експресивну компоненту значення, при перенесенні його до іншого мовно-культурного середовища можлива його нейтралізація.

В українській науковій традиції активно досліджуються різні мовні картини світу, однак перспективними для подальших досліджень видається більш ширше і посилено міждисциплінарне вивчення цих картин світу та їхнього мовного виміру для кращого розуміння механіки культурних трансферів, зокрема і у випадку політичних теорій та теорій міжнародних відносин. Слід розуміти, що мова у цьому контексті вочевидь виконує не лише інструментальну функцію засобу, за допомогою якого можна перекласти той чи інший термін. Її роль є набагато ширшою, а сам акт перекладу передбачає розуміння глибинних засад, на яких ґрунтуються погляди тих чи інших культур на феномен політичного і на процеси кооперації чи протистояння різних акторів на міжнародній арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. Москва : Учпедгиз, 1957. 295 с.
2. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика : учебн. пособие. Изд. 2-е, доп. Москва : Либроком, 2009. 192 с.

3. Вовк Р. В. Моделирование международных отношений : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 246 с.
4. Геффернен М. Значения Европы. География та геополитика / пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2011. 464 с.
5. Говорун К. Политичне православ'я: доктрина, що розділяє церкву / пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2019. 152 с.
6. Джонсон Б. Омріяний Рим / пер. з англ. Б. Превіра. Харків : Виват, 2020. 256 с.
7. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. К.: Дух і Літера, 2018. 480 с.
8. Калугин Д. Воспитание Проста: трансфер западноевропейского философского языка и практики «заботы о себе» в России второй половины XVIII века. *Понятия, идеи, конструкции: очерки сравнительной исторической семантики* / под. ред. Ю. Кагарлицкого, Д. Калугина, Б. Маслова. Москва : Новое литературное обозрение, 2019. С. 225–293.
9. Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського. Київ : Вид-во «Основи», 2016. 398 с.
10. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания. Москва : Высшая школа, 1974. 271 с.
11. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку 18 століття / авторизований перекл. М. Габлевич, наук. ред. А. Ясіновський, вид. 2-е, випр. і доповн. Львів : Вид-во УКУ, 2014. xxxiii+288 с.
12. Cederman L.-E. Nationalism and Ethnicity in International Relations / Carlsnaes, W., Risse-Kappen, T. and Simmons, B., n.d. *Handbook Of International Relations*. Sage, 2013. P. 531–554.
13. Kleinschmidt H. Geschichte der internationalen Beziehungen: ein systemgeschichtlicher Abriss. Stuttgart : Reclam, 1998. 495 s.
14. Krell G. Weltbilder und Weltordnung. Eine Einführung in die Theorien der internationalen Beziehungen. 4. überarbeitete und aktualisierte Auflage. Baden-Baden : Nomos, 2009. 449 s.

REFERENCES

1. Akhmanova O. S. Oчерки po obshchey i russkoy leksikologii [Studies in general and Russian lexicology]. Moscow: Uchpedgiz. 1957. 295 s. [in Russian].
2. Vasilyev L. M. Sovremennaya lingvisticheskaya semantika: uchebnoye posobiye [contemporary linguistic semantics: a textbook]. Izd. 2-e. dop. Moscow: «Librokom». 2009. 192 s. [in Russian].
3. Vovk R. V. Modeliuvannya mizhnarodnykh vidnosyn: navch. posib [Modelling international relations: a textbook]. Kyiv: Znannya, 2012. 246 s. [in Ukrainian].
4. Heffernen M. Znachennia Yevropy. Neohrafiia ta heopolityka [Meaning of Europe: geography and geopolitics] / per. z anhл. Kyiv: Dukh i Litera, 2011. 464 s. [in Ukrainian].
5. Hovorun K. Politychne pravoslavia: doktryna, shcho rozdilialie tserkvu [Political orthodoxies: the unorthodoxies of the church coerced] / per. z anhл. K.: Dukh i Litera, 2019. 152 s. [in Ukrainian].
6. Dzhonson B. Omriiany Rym [the dream of Rome] / per. z anhл. B. Previra. Kharkiv: Vivat, 2020. 256 s. [in Ukrainian].
7. Yermolenko V. Plynni ideolohii. Idei ta polityka v Yevropi XIX-XX stolit [liquid ideologies: ideas and politics in Europe in XIX-XX centuries]. Kyiv: Dukh i Litera, 2018. 480 s. [in Ukrainian].
8. Kalugin D. Vospitiye Prosta: transfer zapadnoyevropeyskogo filosofskogo yazyka i praktiki «zaboty o sebe» v Rossii vtoroy poloviny XVIII veka [Upbringing of Prost: transfer of west European philosophical language and the practices of “caring for oneself” into Russia of the second part of XVIII century]. Ponyatiya. idei. konstruktzii: ocherki sravnitelnoy istoricheskoy semantiki / Pod. red. Yu. Kagarlitskogo. D. Kalugina. B. Maslova. Moscow: Novoye literaturnoye obozreniye. 2019. S. 225-293. [in Russian]
9. Pavlychko S. Natsionalizm, seksualnist, oriientalizm. Skladnyi svit Ahatanhela Krymskoho [Nationalism, sexuality, orientalism. Complicated world of Ahatanhel Krymskyi]. Kyiv: vyd-vo «Osnovy», 2016. 398 s. [in Ukrainian].
10. Stepanov Yu. S. Osnovy obshchego yazykoznaniya [fundamental of general linguistics]. Moscow: Vysshaya shkola. 1974. [in Russian] 271 s.
11. Shevchenko I. Ukraina mizh Skhodom i Zakhodom: Narysy z istorii kultury do pochatku 18 stolittia [Ukraine between East and West: essays on cultural history to the early XVIII century] / avtoryzovanyi perekл. M. Hablevych, nauk. red. A. Yasinovskiy, vyd. 2-e, vypr. i dopovn. Lviv: vyd-vo UKU – Ukrainian Catholic University, 2014. 288 s. [in Ukrainian].
12. Cederman L.-E. Nationalism and Ethnicity in International Relations / Carlsnaes, W., Risse-Kappen, T. and Simmons, B., n.d. *Handbook Of International Relations*. Sage, 2013. P. 531-554.
13. Kleinschmidt H. Geschichte der internationalen Beziehungen: ein systemgeschichtlicher Abriss. Stuttgart: Reclam, 1998. 495 s. [in German].
14. Krell G. Weltbilder und Weltordnung. Eine Einführung in die Theorien der internationalen Beziehungen. 4. überarbeitete und aktualisierte Auflage. Baden-Baden: Nomos, 2009. 449 s. [in German].